

BİLGİ, REGÜLASYON VE REKABET: BİR PİYASA SÜRECİ YAKLAŞIMI

KNOWLEDGE, REGULATION AND COMPETITION: A MARKET PROCESS APPROACH

Fuat OĞUZ*

ÖZET: Ekonomik regülasyon teorisi 1970lerde ortaya çıktı ve bugüne kadar varlığını sürdürdü. Şikago okulu iktisatçıları bu yeni araştırma alanının öncüleriydiler. Geçen otuz yıldan sonra regülasyon ekonomisi artık Şikago iktisatçılarının tekelinde değildir. Şikago yaklaşımı siyasetçi ve bürokratların şahsi çıkar güdüsüyle hareket ettikleri varsayımını başlangıç noktası yapar. Stigler, Peltzman ve diğerleri regülasyon süreçlerini bu yeni çatı altından incelerler. 1980lerden başlayarak, iki alternatif regülasyon yaklaşımı gelişmiştir: kamu tercihi okulu ve piyasa süreci teorisi. Kamu tercihi teorisi Tullock ve Buchanan'ın çalışmalarıyla başlar ve Şikago yaklaşımındaki gibi kamu çıkarı argümanlarını reddeder. Bununla birlikte, neo-klasik analiz araçlarını kullanmaya büyük ölçüde devam etmektedir ve statik rekabet teorisinin problemlerini sürdürmektedir.

Regülasyona farklı bir yaklaşım Avusturya iktisat okulundan gelmektedir. Bu yazının amacı piyasa süreci teorisinin regülasyon ekonomisine bakışını tartışmaktır. Makalede ilk olarak, genel olarak piyasa süreci teorisi tartışılmış, sonra piyasa süreci teorisinin regülasyona bakışı analiz edilmiştir. Çalışma, piyasa süreci teorisinin regülasyona bakışının genel bir değerlendirmesinde yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Regülasyon, Avusturyan Okulu, piyasa süreci, girişimcilik

ABSTRACT: The economic theory of regulation has been around since 1970s. Chicago school economists were pioneers in this new research area. After 30 years, economics of regulation is no longer under the monopoly of the Chicago economists. Chicago approach begins with the assumption that politicians and bureaucrats also follow their self-interests. Stigler, Peltzman and others study the regulatory processes under this new framework. Beginning with 1980s, two alternative schools developed theories of regulation: Public choice school and the market process theory. Public choice theory begins with Tullock and Buchanan's works, and rejects public interest arguments like Chicago school. However, it uses mostly neo-classical toolbox and carries the same problems of static competition theory.

A different approach to regulation comes from the Austrian school. The goal of this paper is to discuss the relevance of the market process theory for the economics of regulation. To begin with, is discussed the nature of the market process theory. Then, is analyzed the market process approach to regulation. The paper ends with an assessment of the market process theory's implications over regulatory issues.

Keywords: Regulation, Austrian School, market process, entrepreneurship

* Yazara foguz@yahoo.com adresinden ulaşılabilir. Bu makalenin daha önceki bir versiyonu 2003 yılında Kocaeli 2. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresinde sunulmuştur.

1. Giriş

Piyasanın regülasyonu meselesi 1970li yılların başında ekonomi literatürü içerisinde kendisine bir yer bulmaya başladı.¹ Sam Peltzman (1976), Richard Posner (1974) ve George Stigler'in (1971) ilk temellerini attıkları bu teori artık sadece Şikago iktisatçılarının çalıştığı bir alan olmanın dışına çıkmıştır. Şikago yaklaşımı, çıkar gruplarının, regülatörleri ve siyasi karar alma mekanizmalarını ne şekilde etkileyeceklerini irdellemektedir. Geçen otuz yıllık sürede iktisat bilimi içerisinde ortaya çıkan alternatif yaklaşımlar siyasi süreçlerin de piyasa mekanizmasının kuralları içerisinde hareket ettiğini esas almaya yönelmiştir. Bunun en önemli örneği Kamu Tercihi teorisidir. Gordon Tullock'un rant-arama üzerine yaptığı çalışmalarla başlayan bu yaklaşım, kamu yararı ve piyasanın başarısızlığı argümanlarını Şikago yaklaşımı gibi reddetmektedir (Tollison, 1982). Neo-klasik araçları kullanan her iki yaklaşım da önemli ölçüde birbirine benzer çıkarımlara ve politika önermelerine ulaşmaktadır. Meseleye daha farklı bir bakış açısı ile yaklaşan yeni bir gelişme de piyasa süreci teorisidir. Bu yazının amacı piyasa süreci teorisinin piyasanın devlet tarafından düzenlenmesi meselesine nasıl baktığını irdelemektir.

Literatürde, piyasa süreci teorisinin regülasyon görüşlerini yeknesak bir teoriye dönüştürmeye yönelik herhangi bir çalışma bulunmamaktadır.² Bu makalenin temel amacı bu yönde bir çabaya temel hazırlamaktır.

Makalede ilk olarak, Şikago yaklaşımı ve Kamu Tercihi teorisi kısaca tartışılmaktadır. Niçin bir piyasa süreci anlayışına ihtiyaç duyulduğu sorusuna bu yaklaşımlar çerçevesinde bir cevap aranmaktadır. Takip eden bölümde Piyasa Süreci yaklaşımının regülasyon meselesine bakışı tarihsel olarak incelenmektedir. Son olarak, piyasa süreci teorisinin regülasyon anlayışı değerlendirilmektedir.

2. Çıkar Grupları ve Rant Arama

İktisat biliminde regülasyon analizi yakın geçmişe kadar regülatörlerin kendi çıkarlarını gütmedikleri ve tamamen sosyal açıdan etkinliği artırıcı kamusal politikaları güttüklerini varsıymaktaydı.³ Bürokratik mekanizma içindekilerin ve piyasa sistemi içindekilerin amaçlarının farklı olduğunu kabul eden bu teori, siyasi piyasaların etkinlikten sapmasını bireysel maksimizasyondan ziyade bireylerin hata ve bilgi eksikliklerine bağlamaktaydı. Ancak, daha sonra bu sisteme getirilen eleştiriler, bireylerin maksimizasyonu açısından siyaset ve piyasa arasında amaç farkından ziyade araç ve kısıtlar boyutunda farklar olduğunu ortaya koymuştur (Shughart, 1995: 9).

Kamu yararı yaklaşımı birkaç açıdan eleştirilmektedir. İlk olarak, bu teorinin ileri sürdüğü gibi piyasanın başarısızlığı mutlak anlamda geçerli değildir. Bu yaklaşımın temel problemi rekabet kavramına yüklediği statik ve uzun dönemi esas alan anlamdan kaynaklanmaktadır. Aşağıda tartışıldığı gibi, piyasa sürecinin dinamikleri çerçevesinde

¹ Her ne kadar 1940lı yıllardan itibaren Şikago Üniversitesi Ekonomi ve Hukuk bölümlerinde rekabet politikaları (antitrust) incelenmeye başladıysa da, regülasyonun bir teori ile açıklanması daha sonra ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Şikago iktisatçılarının regülasyon ve rekabet politikaları konularındaki görüşleri radikal şekilde birbirinden farklılaşmaktadır.

² Avusturya ekolü iktisatçılarının, kısmen ideolojik olarak, regülasyona karşı olmaları, bu yönde bir çabanın olmayışındaki temel nedenlerden biridir.

³ Başta kamu yararı teorisi olmak üzere regülasyon teorilerinin genel bir tartışması için Hertog'a (2000) bakılabilir. Ampirik çalışmaların genel bir tartışması Joskow ve Rose'da (1989) sunulmaktadır.

etkinsizlikler ortadan kaldırılmaktadır. İkinci olarak, devlet regülasyonunun etkin bir şekilde maliyetsizce gerçekleştirilebileceği kabul edilmektedir. Böylece, piyasada etkinsizliğe yol açan işlem ve enformasyon maliyetlerinin regülasyonda ortaya çıkmadığı varsayılmaktadır. İdeal bir durumla, gerçek bir sürecin karşılaştırılması bizi Harold Demsetz'in *nirvana hatası* olarak isimlendirdiği duruma götürmektedir (Demsetz, 1969: 1-2).

Kamu yararı yaklaşımını test eden ampirik çalışmalar da regülasyon uygulamalarının sonuçlarının bu modelin tahminlerinden önemli ölçüde uzaklaştığını göstermektedir. Burada, siyasi bir süreç olarak regülasyonu ve regülasyonun ekonomik sonuçlarını ayırmak gerekmektedir. Zira, regülasyonların etkinsizliği üzerinde her iki faktörde ayrı ayrı etkili olmaktadır.

Geleneksel kamu yararı argümanı hem Şikago hem de Kamu Tercihi yaklaşımlarınca kabul görmemektedir. Her ikisi de regülasyon süreçlerini bireysel ve grupsal fayda maksimizasyonu ile açıklamaktadır. Şikago yaklaşımının en belirleyici ismi olan George Stigler'e (1971) göre, regülasyon arz ve talep ilkelerine göre işlemektedir. Regülasyonları çıkar grupları servet transferi amacıyla talep etmektedirler. Serveti arz eden ise toplumun diğer kesimleridir.⁴ Devletin aracı fonksiyonu gördüğü bu sistemde regülasyonlar kamu yararı yerine çıkar gruplarının menfaatlerini gütmektedir.

Bu teorisin ileri sürdüğü üç temel argüman vardır: İlk olarak, regülasyon uygulamaları ile organizasyon maliyetleri düşük olan gruplar, diğerlerine göre daha yüksek oranlarda rant elde edeceklerdir. İkinci olarak, regülasyonun sonucu büyük olasılıkla çapraz-sübvansiyon olacaktır.⁵ Son olarak, rantlar belirli bir güce sahip taraflar arasında bölüşülecektir.

Şikago yaklaşımı, siyaset piyasasının da ekonomik saiklerle hareket ettiğini göstererek, muğlak bir ifade olarak kamu yararının regülasyonları açıklamakta yetersiz kalacağını ortaya koymuştur. Ancak, neo-klasik modelleme ile yapılan analiz, piyasa süreçlerinin dinamik yapısını ve piyasayı anlamlı kılan unsurları zorunlu olarak dışlamaktadır. Mesela, siyasi mekanizma içindekilerin regülasyon süreci boyunca gösterdikleri davranış ve saik değişiklikleri ve piyasa süreçlerinde ortaya çıkan keşifler bu modeller çerçevesinde açıklanamamaktadır (Hertog, 2000: 241).

Kamu Tercihi teorisi Şikago yaklaşımını regülasyon sürecinin ortaya çıkardığı etkinsizlikleri vurgulamamaları nedeniyle eleştirmektedir. Bu etkinsizlikleri ve sosyal kayıpları ifade etmek için rant-arama kavramı kullanılmaktadır. Stigler ve Peltzman'a göre, rakipleri olmayan bir tekel rant-arama faaliyetinde bulunmayacaktır, zira bundan kazanacağı bir şey olmayacaktır. Ancak, gerçek hayatta tekel rantlarının korunması ve sağlanmasının işlem maliyetleri içermesi nedeniyle, tekeller ekonomik durumlarını yasal düzenlemelerle koruma altına alma çabası içinde olacaklardır.

Kamu Tercihi yaklaşımının rant-arama teorisine göre regülasyon yoluyla tekel hakkı elde etme çabaları kaynakların israf edilmesine yol açmaktadır. Devlet üzerinden tekel oluşturmak isteyen firmalar yada gruplar, bu amaca ulaşabilmek için daha etkin olarak

⁴ Bu yaklaşımın genel bir değerlendirmesi için Peltzman (1989) ve Priest'e (1993) bakılabilir.

⁵ Çapraz sübvansiyon, daha etkin bir tüketici grubun bir başka grubun daha az güçlü olmasından istifade ederek, regülatörleri kendi lehine davranmaya yönlendirmesini ifade etmektedir. Daha ayrıntılı bir tartışma için Faulhaber'e (1975) bakılabilir.

kullanılabilecek olan kaynakları israf etmektedirler. Yapay rantların oluşturulmasına yönelik olan bu çabalar, hem bu rantları elde etmek isteyenlerin hem de bu transferlere engel olmak isteyenlerin ilâve maliyetler üstlenmesine neden olmaktadır. Bu maliyetlere, bir de bu rantların aktarılmasını sağlayan regülatörlerin rant-arama faaliyetleri de eklenince, israf edilen kaynaklar büyümektedir.⁶

Rant arama faaliyetlerini girişimsel bir keşif süreci çerçevesinde değerlendirmek de mümkündür. Bürokratlar kendi çıkarlarını maksimize etmek için rant fırsatlarının peşinde koşabilir veya bu fırsatları yaratmak için kurumsal yapıda değişiklik yapmak yoluna gidebilirler.

Piyasa süreci teorisinin her iki yaklaşıma getirdiği eleştirileri rekabet kavramı etrafında tartışmak doğru olacaktır. Piyasa süreci teorisi, rekabetin sonunda ortaya nasıl bir durum çıkacağını önceden bilinemeyeceğini ve bu nedenle sosyal refahı maksimize etmeye yönelik regülasyonların kavramsal olarak başarısız olacağını ileri sürmektedir. Rekabetin bir süreç olarak anlaşılması halinde hem etkin üretim noktasının, hem de kazanç ve kayıpların öngörülmesinin mümkün olmaması nedeniyle regülasyon kavramına karşı bu radikal eleştiriyi Şikago ve Kamu Tercihi modellerinin içselleştirmesi söz konusu olmamaktadır. Bu da bizi, regülasyona bu farklı bakışın öncelikle tarihsel ve teorik arkaplanını kısaca tartışmaya götürmektedir.

3. Piyasa Süreci Teorisine Genel Bir Giriş

Son yirmi yılda Avusturya iktisat düşüncesi içerisinde yapılan çalışmalar bu düşüncenin neo-klasik analizden olan farklılığını göstermek yönünde önemli bir fayda sağlamıştır. Bu teori, en temel seviyede, iktisadi problemin doğasının ne olduğu üzerine farklı bir bakış açısı getirmiştir. İnsanın doğası üzerine farklı varsayımlar ile başlayan piyasa süreci teorisi, sınırsız ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla karşılanmasının ötesinde bir anlayışa sahiptir.⁷ Bu teoriye göre, bireyler amaçlarına ulaşmak için plân yaparlar. Plânlarını sınırlı bilgileri ve sürekli değişen zaman içinde gerçekleştirirler. Böylece piyasa süreci teorisi ihtiyaçların ve kaynakların yanında zamanın ve insanın doğasından gelen bilgi eksikliğinin de teorisidir.

Zaman meselesinin ciddi olarak ele alındığı ve piyasayı bir süreç olarak gören bir bakış açısı insanın öğrenme süreçlerini de analizinin merkezi yapmak zorundadır. Öğrenmenin deneme-yanılma şeklinde tümevarımsal bir biçim alması bireylerin ekonomik faaliyetlerinin tamamı ile öğrenme süreçleri ile kuşatıldığını görmemizi sağlayacaktır. Tecrübe yolu ile elde edilen bilgi birikimi bireylerin benzer durumlar ve problemler karşısında birbirlerinden farklı davranışlar sergilemesine de yol açmaktadır. Bu tür bir bilgi edinme enformasyonun biriktirilmesi anlamının çok ötesine ulaşmaktadır.

Avusturya ekolü iktisatçıları için sınırlı bilgi sadece piyasadaki bir eksiklik değil, insan olmanın doğal bir parçasıdır. Piyasalar insanların sınırlı bilgileri ile öğrendikleri ve bilginin yayıldığı kurumlardır. Bunun en önemli açılımı piyasanın devamlı değişim halinde olan bir süreç olmasıdır. Bu süreç herhangi bir nihai noktanın baştan öngörülebileceği bir bilgiyi bize sağlamaz. Piyasa süreci içerisindeki her faaliyet yeni

⁶ Tullock tekel rantlarının tamamının, hatta daha fazlasının, rant-arama faaliyetleri yoluyla israf edilebileceğini ifade etmektedir (Tullock, 1980).

⁷ Avusturya iktisat okulunun temel fikirleri için Boettke (1994), O'Driscoll ve Rizzo (1996) ve Vaughn'a (1994) bakılabilir.

plânlara ve bilgi birikimindeki değişimlere yol açar. Böyle bir durumda piyasanın 'dengeye' doğru bir eğilim içerisinde olduğunu söylemek mümkün olmayacaktır. Zira piyasadaki her değişim beklentileri, plânları ve bilgiyi değiştirecektir. Bu bakış açısından 'denge değerlerini bulmak' anlamını kaybeden bir çalışma alanı olmaktadır. Peki öyleyse ekonomide varolan düzen nasıl açıklanacaktır? Hayek'in (1973) bu soruya cevabı kendiliğinden düzen kavramı üzerine kuruludur. İşleyişine müdahale edilmeyen serbest bir piyasada bireylerin kendi çıkarlarını güdüyor olması, istençdışı (unintended) olarak dinamik bir düzen oluşmasına yol açmaktadır. Piyasanın kurumsal yapısı çerçevesinde oluşan bu düzen, bireylerin bekleyişlerini ve tercihlerini birbirleriyle uyumlaştıracılarına yardımcı olmaktadır. Kendiliğinden düzen kavramı çerçevesinde, piyasa sürekli bir evrim içerisinde. Ekonomik faaliyeti bu şekilde anlamak yeni soruları gündeme getirmektedir. Avusturya ekolü iktisatçıları için iktisadi analizin temel problemi *sürekli değişen bir ortamda yaşayan ve kısmen bilgisiz olan insanların piyasada nasıl davrandıkları ve nasıl bir düzen içerisinde işleyen bir ekonomi ortaya çıkarabildikleridir*.

Piyasa süreci teorisini neo-klasik iktisadi düşünceden ayıran en önemli özellik rekabet kavramının bu düşünce içerisinde aldığı yeni biçimdir. Hayek'in 1978 tarihli '*Bir Keşif Süreci Olarak Rekabet*' isimli eseri piyasa süreci teorisinin bakış açısını öz bir şekilde yansıtmaktadır. Hayek'e göre rekabet 'tam rekabet' kavramı olarak algılanmamalıdır. Rekabet sonuçta ne olacağının baştan belli olması mümkün olmayan bir süreçtir. Önemli bir unsur sürpriz ve beklenmeyen sonuçların bu sürecin bir parçası olmasıdır. Gerçekte de rekabet etmeyi değerli kılan şey sonuçta ne olacağının belirsizliğidir. Bu süreç içerisinde bazı rakiplerin bilgileri bilgi olmaktan çıkacak, eski plânlara değişecek ve aktif bir öğrenme söz konusu olacaktır. Rekabet için gerekli tek şart piyasaya girişin engellenmemesidir. Rekabetin bir süreç olarak görüldüğü piyasa ortamında bilgi ve rekabet sonucunda keşfedilen yenilikler belirleyici bir rol oynamaktadır. Böyle bir piyasa sürecinde sadece mevcut bilgi gün yüzüne çıkmaz. Bu süreç yeni bilginin keşfedilmesi açısından da önemli bir rol oynar. Sonuç olarak, bilginin doğasına ilişkin farklı bir anlayış çıkmaktadır karşımıza. Bilginin şahsiliği, ampirik oluşu, lokalliği ve fiyat dışındaki unsurlara da dayanıyor olması rekabeti matematiksel bir kesinlikle tanımlayabilmemizi engellemektedir (O'Driscoll ve Rizzo, 1996: 102).

Bu bakış açısının ekonomik müdahaleler açısından ne kadar önemli sonuçlar ortaya çıkarabileceğini söylemek mümkündür. Piyasa süreci teorisinin bu yöndeki yaklaşımının ilk temellerini Ludwig von Mises ortaya koymuştur.

3.1. Mises ve Ekonomik Müdahale

Avusturya iktisat düşüncesi büyük ölçüde müdahaleci düşünceye karşı olarak ortaya çıkmıştır. İlk başta Marksist düşünce ve sonra da neo-klasik düşüncenin müdahaleci politikalarına eleştiri olarak başlayan Avusturya ekolü iktisatçılarının düşünceleri geçen zaman içerisinde daha genel bir teori haline gelmiştir. Piyasa süreci teorisinin ekonomi politikası alanındaki genel çizgisini ortaya koyan Mises olmuştur.

Mises 1920'li yıllardaki sosyalizm kritiğinde sosyalist bir plânlamanın özel mülkiyet ve piyasa mekanizması olmaksızın fiyatları belirleyemeyeceğini ortaya koymuştur (Lavoie, 1985). Mises için, bir piyasa ekonomisinde devletin rolü özel mülkiyetin korunması ve piyasa mekanizmasının çalışmasının sağlanması ile sınırlı kalmalıdır. Mises sadece Marksist bir plânlamanın değil, ekonomik müdahalenin de irrasyonel olduğunu iddia etmektedir. Herhangi bir ekonomik müdahale bir alandaki ekonomik

problemleri çözerken insanların ekonomik beklentilerini değiştireceği için yeni başka ekonomik problemlere yol açacaktır. Bu süreç içerisinde devletin ortaya çıkabilecek problemlerin hepsini öngörmesi mümkün olmayacağı için her müdahale yeni sorunlar ortaya çıkarmaya devam edecektir.

Ekonomik karar verme süreçlerinde alternatiflerin maliyetleri ancak piyasa süreci içerisinde anlamlı olarak hesaplanabilir. Olası alternatiflerin ne olduğunu bilmeden maliyetlerin ne olacağını hesaplamak imkansızdır. Vazgeçilen alternatiflerin ancak karar verme eylemi ile ortaya çıktığı düşünüldüğünde, varsayımsal durumlar için alternatif maliyetlerin hesaplanması imkansızdır (Buchanan, 1969). Böyle bir ortamda devlet müdahaleleri piyasa fiyatlarını gittikçe daha az gerçek durumu yansıtır hale getirecektir.

Açıktır ki, piyasaya yapılan müdahaleler ekonomi üzerinde olumsuz etkilere yol açacaktır. Piyasa fiyatları ekonomideki bireyler ve girişimciler için kâr fırsatlarını ortaya koyacak olan unsurlardır. Eğer piyasa fiyatları ekonomik karar verme süreçlerindeki belirleyici rollerini kaybederler ise iktisadi girişimlerin karlılığını ve zarar durumunu tespit etmek gittikçe daha da güçleşecektir.

3.2. Hayek ve Bilgi Problemi

Hayek ekonomik müdahalelerin olumsuz etkilerini Mises ile çalışmaya başladığı yıllarda görmeye başladı. Mises`de olduğu gibi Hayek`in de ekonomik müdahaleler üzerine görüşleri merkezi plânlama tartışmaları sonucunda netleşmeye başladı. Hayek`in özellikle bilginin ekonomik süreçlerdeki rolü üzerinde yazdıkları bu alandaki görüşlerinin temellerini oluşturmaktadır (Hayek, 1948). Ekonomik faaliyet içerisindeki pek çok bilgi lokal ve zımnî⁸ olarak bulunmaktadır ve piyasada yer alan bireyler tarafından ancak içinde bulundukları durumlarda kullanılabilir.

Halbuki, iktisat teorisi bu bilgiyi tamamiyle veri olarak almakta ve sorgulamamaktadır. Hayek için piyasa rekabeti bir keşif sürecidir. Bu süreç içinde yeni bilgiler ancak piyasada test edilebilir. Piyasanın ortaya çıkardıklarına ulaşmanın ve hatta tanımlamanın mümkün olmadığı bir ideal durum ile karşılaştırmak bu anlamda doğru değildir. Esas olan, Hayek`in de dediği gibi, gerçek piyasalarda rekabetin önlendiği durumlarla rekabetin sağlandığı durumları karşılaştırmaktır (Hayek, 1978: 185). İşlem maliyetlerinin olmaması varsayımı altında, teorik olarak etkin olan regülasyon uygulamalarından hareketle piyasa başarısızlıklarının düzeltilmeye çalışılması buna örnek olarak verilebilir. Yapılması gereken, piyasada ortaya çıkan sorunların piyasa içinde çözülmesine izin vermekle, bir regülasyon otoritesi tarafından düzeltilmesinin fayda ve maliyetlerinin karşılaştırılmasıdır. Diğer bir ifadeyle, piyasa başarısızlığıyla regülâtörün başarısızlığı karşılaştırılmalıdır. Piyasa başarısızlığının regülâtörün teorik olarak etkin olduğu bir durumla karşılaştırılması, etkinliği artırmak açısından yeterli olmayacaktır.

Bu şekilde bakıldığında rekabet tam rekabet teorisinin varsaydığından çok daha karmaşık bir süreçtir ve bu sürecin durağanlığını varsaymak imkansızdır. Gerçek rekabet miktar ve fiyatların kesişiminin çok ötesinde ekonomik kurumları ve anlayışları da içeren bütüncül bir sistemdir. Hayek`in bıraktığı bu noktayı takip eden İsrail Kirzner olmuştur.

⁸ ‘Zımnî’ kelimesini İngilizce’deki ‘tacit’in karşılığı olarak kullanıyoruz. Daha ziyade ifade edilmesi ve açık olarak aktarılması mümkün olmayan bilgiyi kastetmekteyiz.

3.3. Kirzner'in Piyasa Süreci ve Girişimcilik Teorisi

Neo-klasik regülasyon teorisi büyük ölçüde tekellerin refah etkileri üzerine kuruludur. Bu sistemde refah uzun dönem tam rekabet ortamında maksimize edilmektedir. Herhangi bir tekel durumu tam rekabete ulaşmayı engelleyeceği için iktisatçılar tekellerin regülasyonunu uygun görmektedirler. Anti-tekel politika uygulamaları büyük ölçüde tekellerin rekabeti engellemeye yönelik çabalarını ortadan kaldırmaya ve onları rekabetçi fiyatlara çekmeye çalışmaktadır. Bu anlamda iktisatçıların monopollerin etkinliği bozduğu ve mümkün olduğu yerlerde tamamen ortadan kaldırılması gerektiği konusunda herhangi bir şüpheleri yoktur.

Kirzner *Rekabet ve Girişimcilik* (1973) isimli kitabında bu geleneksel teoriyi eleştirmekte ve Hayek'in görüşleri üzerine kurulu bir girişimci firma teorisinin temellerini ortaya koymaktadır. Kirzner'e göre ekonomide sürekli kullanılmamış kâr imkânları bulunmaktadır. Ekonomideki dengesizliklerin sonucu olarak ortaya çıkan kâr fırsatları herkes tarafından hemen farkedilemezler. Bilgi eksikliği piyasadaki bireyler için kaçınılmaz bir durumdur. Kâr fırsatları bireylerin onları görmesine bağlıdır. Girişimcilerin işi bu kâr fırsatlarını görmek ve bunlardan faydalanmaktır. Bu şekilde ekonomide daha önce mevcut olduğu bilinmeyen bilgiler açığa çıkmakta ve piyasadaki bireylere yayılmaktadır. Her girişimci faaliyet ekonomideki bazı dengesizlikleri ortadan kaldırmakta ve dengeye yaklaşılmasına yardımcı olmaktadır. Schumpeter'in yaklaşımının aksine Kirzner, girişimciliği arz ve talebi dengeleyen araç olarak görmektedir. Piyasada bir dengesizliğin varlığı, kar fırsatlarına işaret etmektedir. Dengenin durağanlığından bağımsız olarak, girişimsel faaliyetler, tüketicilerin taleplerinin karşılanması anlamına gelmektedir. Dengeyi, neo-klasik anlayışın ötesinde, Hayek'i takip ederek bireylerin bekleyişlerinin ve plânlarının uyumu şeklinde tanımlarsak, girişimsel faaliyetler tüketici ve üreticilerin bekleyişlerini ve plânlarını birbiriyle uyumlu hale getirmeye yardımcı olmaktadır.

Bu argüman neo-klasik düşüncenin monopolü tek satıcı yada aşağı doğru eğimli talep eğrisi ile tanımlamalarına ters düşmektedir. Hayek'in de iddia ettiği gibi, gerçek rekabet piyasada malların farklılaştırılması esası üzerine kuruludur. Bu şekilde, tekelleşme bir refah kaybından ziyade piyasada rekabetin söz konusu olduğunu göstermektedir. Kirzner sadece kaynakların sınırlı olmasından ortaya çıkan monopolün rekabeti kısıtlayabileceğini kabul etmekte ancak bu formdaki bir monopolde bile anti rekabetçi unsurların zaman içinde eriyeceğini ve alternatiflerin ortaya çıkacağını iddia etmektedir.

Daha sonra yazdığı bir makalede Kirzner (1985), regülasyon meselesi ile daha ayrıntılı bir şekilde ilgilenmektedir. Burada Kirzner ekonomiye devlet müdahalesinin piyasanın keşif süreci olarak oynadığı rol üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu iddia etmektedir. Devlet müdahalesini piyasadaki aksaklıklara çözüm olarak öneren görüş piyasanın kendi içinde bir çözüm üretemeyeceği varsayımından hareket etmektedir. Aksak piyasalarda insanlar piyasadaki dengesizlikler hakkında tam bir bilgiye sahip olamayacaklardır. Her ne kadar devlet piyasadaki bazı etkin olmayan durumları düzeltebilecek olsa bile, insanların piyasa verilerini doğru bir şekilde yorumlamalarını engelleyeceği için yeni dengesizliklere yol açacaktır.

Piyasada herhangi bir problemin söz konusu olması tek başına devletin müdahalesi için yeterli bir gerekçe değildir. Ekonomideki bireyler bu dengesizliği kendileri de

düzeltebilirler ve bu daha etkin bir yöntemdir. Bunun güzel bir örneği ekonomideki dışsallıklar meselesidir. Neo-klasik teoriye göre, negatif bir dışsallık bu durumu ortaya çıkaran tarafa bir vergi konması yolu ile çözülür. Bu şekilde bir çözüm tarafların karşılıklı pazarlık yolu ile etkin bir alternatif üretebileceklerini dışlamaktadır. Buna karşıt olarak, Ronald Coase (1960) piyasada tarafların pazarlık yolu ile üretebileceği bir çözümün daha etkin olabileceğini göstermiştir. Pek çok durumda taraflar kendi menfaatlerine en uygun çözümü bulmada devletten daha etkin davranacaklardır. Girişimcilerin kendilerinin bulunduğu piyasalardaki kâr fırsatlarını en iyi görebileceğini düşündüğümüzde, dışsallık problemini çözmenin piyasa mekanizması dışında düşünülmesinin ortaya çıkaracağı sorunlar da görülecektir.

Kirzner piyasanın ve devletin piyasadaki etkin olmayan durumlarda göreceli kabiliyetlerini karşılaştırmaktadır. Devlet ekonomideki bir etkinsizliği farkedebilir ama bunu çözebileceğini varsaymak dinamik bir ortamda çok da anlamlı değildir. Diğer yandan, devlet müdahalelerinin ekonominin kendi dinamiklerini sekteye uğratacağı açıktır. Daha da ötesi, piyasadaki bireyler ile devlet mensuplarının amaçlarının ve bilgilerinin aynı şekilde şekillendiği varsayımı gerçeği yansıtmamaktadır. Kâr ve zarar kavramları olmadan girişimlerin gerekliliğine karar vermek başka bazı kriterlerin gündeme gelmesine yol açacaktır. Bu da piyasada fiyatların gerçeği yansıtmasını engelleyecektir.

Özetle, devletin bir piyasaya girişi veya kâr oranlarını kısıtlaması, o piyasadaki kâr fırsatlarının ortaya çıkmasını sekteye uğratacaktır. Bireyler alternatif piyasaları ve kâr fırsatlarının kısıtlanmadığı ortamları tercih edeceklerdir. Bunun sonucu ise regüle edilen piyasalarda yeniliklerin daha yavaş ortaya çıkmasıdır.

4. Regülasyon ve Piyasa Süreci

Yukarıda özetlenen piyasa süreci teorisinin ana hatlarından bu teorisinin regülasyon alanındaki açılımları aşağıdaki gibi ortaya konulabilir.

Piyanın bir süreç olması regülasyonun da bir süreç olarak anlaşılmasını getirmektedir. Regülasyonlar, aynı piyasa süreçlerinde olduğu gibi, önceden tahmin edilemeyen sonuçlar, yeni kâr fırsatları ve alternatif dağıtım mekanizmaları ortaya çıkarmaktadır. Neo-klasik model çerçevesinde, regülasyon ve alternatif piyasa düzenlemelerinin uygulanabilmesi piyanın durağan bir yapıda incelenmesini zorunlu kılmaktadır. Regülasyonları uygulayabilmek için gerekli bilgi setinin piyasada hazır olduğunu varsayarak başlayan analiz bizi, piyasa olmadan ekonomik fiyatların hesaplanabileceği argümanına ve sosyalist hesaplama tartışmalarına götürmektedir (O'Driscoll ve Rizzo, 1996: 141). Piyasalar olmadan fiyatların da doğru şekilde belirlenemeyeceğini iddia eden Mises ve Hayek'e göre, gerçek piyasalar olmadan piyasalarda rekabetin refah artırıcı etkilerini görmek mümkün değildir. Piyasada fiyatların ne olacağını, teorik olarak bilmek mümkün değildir. Zira, bireylerin piyasadaki davranışlarının istenç-dışı sonuçlarının ne olacağını, diğer bireylerin bu davranışlara tepkisinin ne olacağını ve zamanın geçmesiyle, dinamik bir ortamda, bekleyişlerin nasıl şekilleneceğini önceden tahmin etmek imkansızdır. Böyle bir ortamda, piyanın dağıtımsal ve refah artırıcı sonuçları da, gerçek piyasalar ve rekabet olmadan elde edilemez.

Piyasa ile siyasi süreçler arasındaki farklılıklar oldukça önemli ise de, piyasa süreci teorisi regülasyon yolu ile bir problemi tanımlamanın da güç olduğunu iddia

etmektedir. Dinamik bir piyasa ortamında piyasa sürecinden bağımsız olarak etkin olmayan sonuçlar doğuran bir faaliyeti tanımlamak güçtür. Dışarıdan bakan bir kimseye piyasadaki bir aksaklık olarak görünen şey aslında bir keşif süreci de olabilir. Yada, gözlemci piyasanın bütün şartlarından haberdar olmayabilir. Böylece aksaklık gibi görünen bir şey kısmen gözükmeyen bir problemin en iyi çözümü olabilir. Bürokratlar, etkin regülasyon konusunda karar verirken, piyasanın şartlarını doğru şekilde yorumlayamayabilirler. Bu noktada piyasada kâr fırsatları için rekabet eden girişimcilerin kendi menfaatleri onlara en etkin çözümlerin neler olduğuna dair rehberlik etmektedir. Regülatörlerin de aynı amaçlara (ve araçlara) sahip olduklarını söylemek onları bulundukları bağlamın gerekliliklerinin dışına çıkarmak olacaktır. Meselâ, zarar eden girişimciler buna kendileri katlanırken, toplumsal refah düzeyinde azalmaya yol açan regülasyonları yapanlar kendi fayda-maliyet analizlerinde ortaya çıkabilecek zarara girişimciler kadar önem veremezler. Sadece bu nokta bile bireysel sorumluluğun ortadan kaldırıldığı durumlarda etkin sonuçlara ulaşmanın zorlaşacağını görmeye yetecektir.

Herhangi bir regülasyon eylemi piyasadaki bireyleri bu regülasyonun kötü etkilerini saf dışı bırakacak uygulamalara iter. Bu da regülasyonun istenilmeyen sonuçlarını ortadan kaldırmak isteyen regülatör kurumların bu sorunları çözmek ve başlangıçtaki hedeflerine ulaşmak için yeni politikalar çizmelerini gerektirir. Böylece, sadece piyasadaki aksaklıkları nasıl ortadan kaldırırız diye sormak problemimizi çözmeye yetmeyecektir. Teşvik mekanizmaları, muhtemel uzun dönem sonuçları ve kurumlardaki değişiklikleri de dikkate almamız zorunludur.

Rant-arama faaliyetlerinin yaygın olduğu bir toplumda girişimsel faaliyetler sadece piyasaya yeniliklerin sunulması ile sınırlı kalmayacaktır. Mevcut siyasal sistem de fırsatların keşfedilmesi için alternatif bir alan olacaktır. Bu alandaki girişimsel faaliyetler daha önce keşfedilmemiş bir siyasi fırsatın değerlendirilmesi veya mevcut olmayan bir organizasyonun oluşturulması yönünde olabilmektedir. Bu yöndeki girişimsel faaliyetler mülkiyet haklarını korumanın maliyetini artıran unsurlardır. Girişimciler, servetin transfer edilebileceği yeni gruplar ve yöntemler bulmak amacıyla kaynaklarını israf edeceklerdir. Bu faaliyetler rant-arama faaliyetinin daha da yaygınlaşmasına yol açacaktır (Buchanan ve Tullock, 1962). Böylece, siyasi girişimciler, nihai olarak işlem maliyetlerini azaltmak amacını gütseler bile, rant arama faaliyetleri yoluyla ilk başta bu işlem maliyetlerini artırıcı faaliyetlerde de bulunabilmektedirler. Piyasadaki girişimciler, piyasaya girişi kısıtlama ve diğer engeller üzerinde siyasi ve bürokratik girişimciler kadar güce sahip olmadıkları için girişi kısıtlama çabaları da piyasayla sınırlı olacaktır. Sonuç olarak, serbest piyasa sistemi içinde işlem maliyetlerini artırıcı faaliyetler çok uzun ömürlü olmayacaklardır.

Girişimsel faaliyetlerin sadece kâr arama ile sınırlı kalmayıp rant arama faaliyetlerini de içeriyor olması, bizi girişimcilerin kâr ve rant benzeri gelirler arasında ayırım yapmadığı düşüncesine götürmektedir. Buradan hareketle, iki farklı önerme ileri sürülebilir: İlk olarak, Şikago okulunun iddia ettiğinin aksine, işlem maliyetleri ekonomik modelin dışında belirlenen unsurlar değildir. Aksine, modelin içinde tanımlanan ve içsel olarak kabul edilebilecek değişkenlerdir. İkinci olarak, girişimsel faaliyetlerin ne yönde olacağını sistemin kurumsal arkaplânı belirleyecektir (Baumol, 1990).

Doğal tekel gibi durumlarda piyasanın regülasyonu analitik olarak meşru bir zemin bulabilir. Böyle durumlarda devletin piyasayı düzenlemesi tekelin rekabetçi fiyatların

dışında bir fiyat uygulamasını engelleyecektir. Ancak doğal tek el teorisi bu makalede sözü edilen problemleri bir varsayımla çözmektedir.⁹

Nihai olarak, regülatör piyasadaki problemi doğru olarak tespit edebilse bile bir çözüm üretmek için gerekli olan piyasa şartlarının bilgisine sahip olmayabilir. Bu anlamda piyasa süreci arz ve talep problemlerini bir devlet müdahalesinden daha etkin bir şekilde çözebilir. Girişin serbest olduğu piyasalarda girişimciler problemleri istifade edilmesi gereken kâr fırsatları olarak görürler. Kâr-arama faaliyetleri en etkin şekilde problemlerin çözülebilmesine ve yeniliklerin ortaya çıkarılabilmesine yöneliktir.

Daha da önemli bir nokta, piyasaların spesifik problemlere cevap verirken yeni düzenlemelere de kapıyı açık tutmalarıdır. Yasal düzenlemelere göre daha esnek yapıda olan piyasa mekanizması, piyasadaki koordinasyon bozukluklarını daha etkin bir şekilde çözebilir. Diğer bir deyişle, içinde bulundukları durumların pratik bilgisine sahip piyasadaki bireyler problemleri daha iyi tanımlayabilir ve cevap verebilirler. Zira, spesifik durumların kendi bağlamlarında önemli olan bilgilerini merkezdeki bir düzenleyici dikkate alamaz.

5. Bir Değerlendirme

Genel olarak bakıldığında ekonomiye müdahale konusunda piyasa süreci teorisi yalnız görülmemelidir. İktisatçıların çoğu serbest piyasa ve minimum müdahaleyi savunmaktadır. Piyasalara müdahalenin olumsuz etkileri hem teorik olarak kabul görmekte, hem de ampirik çalışmalar teorik analizi doğrulamaktadır. Kısmi denge modellerinden hareket eden birçok iktisatçı fiyat taban ve tavan uygulamalarının yanlış sonuçlarını ortaya koymaktadır. Diğer yanda tekellerin regülasyonu meselesi neo-klasik ve piyasa süreci teorileri arasındaki temel farkları da ortaya koymaktadır.

Yakın geçmişte tekellerin kontrolünün anlamlılığını tartışan önemli bir literatür oluştu. Bu konuyu gündeme getiren iktisatçılar değişik açılardan regülasyonun anlamını tartışmaktalar. Bir kısım iktisatçı tekellerin regülasyonun tekelin sosyal maliyetinden daha fazla bir maliyete yol açtığını iddia etmektedir (Posner, 1975). Sadece pratik açıdan bakıldığında bile monopollerin regüle etme çabası uğraşıya değmemekte. Piyasa süreci teorisini savunanlar, diğer yandan, iktisadi süreçlerin sürekli değişen piyasa ortamlarında tekelleşmeye müsaade etmeyeceğini iddia etmektedirler.

Açık bir piyasada tekelin varlığını sürdürebilmesi için muhtemel rakiplerinden daha etkin olması ve etkinlik kazançlarının bir kısmını tüketicilere yansıtması gerekmektedir. Yasal olarak korunmayan hiç bir tek el, uzun dönemde aşırı kâr elde edemez. Aksi takdirde rakiplerin çıkması ve monopolün bir şekilde ortadan kalkması kaçınılmazdır. Bu şekilde refah kayıpları refah kazançlarının yanında oldukça düşük miktarlarda kalabilir. Örneğin, fiyatın marjinal maliyeti aştığı bir durum tekelden ziyade sağlıklı bir şekilde büyüyen bir ekonominin göstergesi olabilir. Bu şekilde, gerçek bir monopolün varlığını tanımlamak bile başlı başına bir problem olarak ortaya

⁹ Her ne kadar bu makale çerçevesinde ayrıntılı olarak incelemek mümkün olmasa da, doğal tek el ve benzeri durumlarda varsayılan kamu yararı gütmeye gibi amaçların tek el durumu yaratıldıktan sonra etkin bir şekilde uygulanamayacağı üzerine oldukça geniş bir yazın bulunmaktadır. Kamu tercihi teorisi tamamen bu konuları çalışma alanı yapmıştır. Bu makale sadece teorik olarak varsayılan bilgilerin aslında gerçek rekabet olmadan ulaşılması mümkün olmayan bilgiler bulunduğunu iddia etmektedir. Harold Demsetz'in *Nirvana hatası* diye tanımladığı durum buna işaret etmektedir.

çıkılmaktadır (Ikeda, 1990). Eğer ikâme edilebilirliği ve giriş serbestisini temel ölçüt olarak alırsak, piyasada sadece bir satıcının olması, onun tekel gücüne sahip olduğu sonucunu vermeyebilir.

Tekellerin regülasyonu devletin piyasaya müdahale yollarından sadece bir tanesidir. Daha başka müdahale yolları da bulunmaktadır. Özellikle tüketiciyi korumaya yönelik uygulamalar belli başlı regülasyon örnekleridir. Bunlar tüketicilerin yeterli olarak bilgilendirilmedikleri varsayımından hareket etmektedir. Tüketicilerin bilgi eksikliği piyasadaki enformasyon asimetrislerinden kaynaklanabileceği gibi, tam bilgisizlik¹⁰ (sheer ignorance)'ten da kaynaklanabilir. Bu ikinci biçimdeki eksiklik kimsenin varlığından haberdar olmadığı bir bilgi türünü ifade etmektedir.

Enformasyon asimetrisi bir malın bazı özelliklerinin malın satın alınmasından önce gözlenemez olmasından kaynaklanmaktadır. Böyle durumlarda tüketiciler mal hakkında satıcının vermek istediğinden daha fazla bilgiye sahip olmak isteyeceklerdir. Satıcı bu bilgiyi kasten yada maliyetli olduğu için açıklamama taraftarı olabilir. Böyle asimetrisinin yaygın olduğu durumlarda devlet regülasyonunun gerekliliği iddia edilebilir. Bu şekilde, satıcılar mal hakkında tüketicilerin ihtiyaç duyabileceği bilgileri açıklamak zorunda bırakılabilirler. Bu doğal olarak malın maliyetinde bir artışa yol açacaktır. Fakat halâ tüketicinin kazancının bu maliyet artışından daha fazla olacağı iddia edilebilir. Piyasa süreci teorisi açısından durum biraz farklıdır. Eğer alıcı ve satıcı arasında bir enformasyon eksikliği söz konusu ise bu durumda bir kâr fırsatı söz konusudur ve bu durumu farkedenden girişimciler ondan istifade etmek isteyeceklerdir. Bir şekilde bu bilgi alıcılara sunulacaktır. Bu bilgi için bir piyasa oluşacaktır.

Bunun açık bir örneği araba üretiminde güvenlik ile arabanın fiyatı arasındaki ilişkidir. Daha fazla güvenlik mekanizmalarının arabaya konması arabanın fiyatını artırmaktadır. Dolayısıyla, arabaların ne kadar güvenlik paketi içereceği piyasada belirlenen bir unsurdur. Arabaların daha güvenli hale getirilmesi yolundaki bir regülasyon daha düşük fiyatlı fakat daha az güvenli arabaların piyasaya girememesine ve rekabetin kısıtlanmasına yol açmaktadır. Diğer yandan, hiç kimse arabaların güvenlik paketlerinin çok fazla unsur içermesini de istememektedir. Bireyler güvenlik ile maliyet arasında bir tercih yapmaktadırlar. Bireylerin tercihleri, gelir kısıtlarıyla ve tercihleri ile şekillenmektedir. Yüzde yüz güvenli bir otomobilin maliyeti üretilmesine engel olacak şekilde oldukça yüksek olacaktır.¹¹

Piyasadaki herhangi bir yenilik girişimcilerin bir kâr fırsatını görmeleri ve ondan istifade etmek üzere harekete geçmelerine bağlıdır. Girişimcilerin kâr fırsatları karşısında nasıl davranacaklarını kestirmek oldukça güçtür. En fazla söylenebilecek olan fırsatların bir şekilde kullanılacağıdır. Bunun nasıl ve ne zaman olacağı konusunda herhangi bir şey söylenebilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla tüketicilerin araba tercihleri üzerinde yapılacak olan regülasyon çalışmaları, tüketici tercihleri konusunda piyasanın oynayacağı rolü azaltmaktadır. Regülasyonlar piyasadaki

¹⁰ 'Sheer ignorance' ifadesi, Hayek'in bilgi problemi üzerine yazdıklarından sonra şekillenmiş bir kavramdır. Bireyin, bilmediğinin bile farkında olmadığı bilgiyi ifade etmektedir. Bu bilgisizlik türünü ortadan kaldırmak, veya analize katmak mümkün değildir.

¹¹ Benzer bir yaklaşım çevre ekonomisi bağlamında da söylenebilir. Çevrenin yüzde yüz korunması, çevre kirliliğini negatif bir mal olarak ortaya çıkaran refah artırıcı malların da üretilmemesini gerektirir. Bireylerin tercihleri, ne kadar kirliliğe razı olacaklarını belirlemektedir.

bireylerin tercihlerinin ve davranışlarının aynı kalacağı varsayımından hareket eder. Ancak piyasanın zaman içerisinde bir süreç olduğu gerçeği ile çelişmektedir. Örnek olarak otomobillerde hava yastığının kazalardaki ölüm ve yaralanmaların sayısını azaltmak amacıyla zorunlu hale getirildiğini varsayalım. Bu durumda, normal olarak sürücülerin davranış kalıplarını değiştirmeyeceğini kabul ederiz. Ancak, hava yastığının zorunlu hale gelmesi tüketici davranışlarını değiştirecektir. Bireylerin davranışlarının fayda-maliyet analizine dayandığını dikkate alırsak, bir şoför ne kadar hızlı gideceğine, yanındakilerle ne kadar konuşacağına veya frenleri ne kadar sıklıkla kontrol ettireceğine karar verirken zımnî veya açık olarak kaza yapmanın artan riskinin maliyeti ile eve daha çabuk varmanın, bir miktar daha fazla para tasarruf etmenin, ya da hoş bir yolculuğun faydasını karşılaştırmaktadır. Daha güvenli arabalar böyle bir çerçevede sürücülerin daha fazla risk alır hale gelmesine yol açacaktır (Peltzman, 1975). Bunun kazalar üzerindeki etkisi doğal olarak ilk durumla karşılaştırıldığında farklı olacaktır. Bir de kendinizin sadece sürücü tarafında hava yastığı olan bir arabaya yolcu olarak binmek durumunda kaldığınızı düşünün. Pek çok insan böyle bir araba yerine hiç hava yastığı olmayan arabayı ‘daha güvenli’ bulmakta ve tercih etmektedir. Dolayısıyla regülasyon oldukça geniş bir çerçevede tüketim kalıplarını ve tercihlerini etkilemektedir. Regülasyon otoritesinin bütün bu muhtemel durumları dikkate alarak karar verebilmesi mümkün değildir.

Piyasada girişimsel faaliyetler yoluyla tüketici talepleri karşılanamıyorsa, regülasyon için bir neden oluşabilmektedir. Ancak bu durumda tüketicilerin ne istediğine karar vermesi gereken bürokratlar piyasa bilgilerini nasıl yorumlayacaklardır. Daha da ötesi, bu bilgilere nasıl ulaşacaklardır? Bu soruların cevapları neo-klasik analizde varsayımlar ile verilmektedir. Regülasyonlar doğası gereği bütün farklı uygulamalar için genel olmak zorundadır. Bu durumda, farklı piyasa durumlarında ortaya çıkan regülasyon ister istemez negatif etkilere sahip olacaktır. Piyasanın kendi mekanizmalarının çalışma biçimi her farklı durumda farklı çözümler üretebilmeyi olanaklı kılmaktadır.

Sağlık ve güvenlik hizmetlerinin tüketiciye sunulması bu anlamda önemli implikasyonlar ortaya koymaktadır. Piyasanın sağlık ve güvenliğin arzını kısıtığını iddia etmek göreceli olarak kolaydır. Zira bu hizmetlerin üretilmesinde arz edilen hizmetin kalitesi ve doğası her zaman açık olarak ortaya çıkmayabilir. Hatta tüketici kendisine sunulan hizmetin kalitesini tam olarak hiç bir zaman bilemeyebilir (Arrow, 1963). Böyle durumlarda piyasa süreçleri enformasyonu bir şekilde sağlamalıdır. Bu girişimcilerin faaliyetleri yolu ile olabileceği gibi yasal düzenlemeler yolu ile de olabilir. Devletin koyacağı bazı standartlar kalitenin malın satın alınmasından önce ortaya çıkmasını kolaylaştırabilir. Nihayetinde piyasa süreci zaman alabilecek olan bir süreçtir. Düzenleme bu maliyeti azaltabilir.

Bu yaklaşım önemli bir noktayı gözardı etmektedir. Piyasa sürecinin zaman alıcı olduğu doğrudur, ancak tüketicilerin zararlarını tamamı ile ortadan kaldırmak mümkün müdür? Bu tüketici zararları girişimcileri motive eden unsur değil midir? Diğer bir deyişle, problem enformasyon asimetrisi olmaktan ziyade insanın doğasından kaynaklanan bilgisizlik olabilir. Hiç kimse problemin ne olduğunu ve nasıl çözülebileceğini bilmeyebilir. Devletin problemin doğası ve karakteristikleri hakkında bilgi sahibi olması oldukça güçtür. Zira, spesifik durumlarda bağlamın getirdiği bilgi tümüyle merkezi karar verme noktasında olanlara aktarılamaz. Bunun en açık örneği sağlık ve güvenlik ile ilgili düzenlemelerin genellikle kazaları ve problemleri takip etmesidir. Onlardan önce ortaya konulmaz. Satıcının kanun önündeki sorumluluğu ve

tüketici davranışlarının üreticiyi disiplin edici rolü devletin müdahalesini gereksiz ve maliyetli kılmaktadır. Nihai olarak devlet müdahalesi tüketici tercihlerinin belirli bir yönde sınırlandırılmasına yol açmaktadır.

Bu sorunları çözmenin bir yolu belirli kontrol mekanizmalarının satın alma işleminden önce zorunlu kılınmasıdır. Böyle durumlarda kontrol makamları üreticinin karar verme gücünü kısıtlamaktadırlar. Amerika'daki FDA (Federal Gıda ve İlaç İdaresi) örneğinde olduğu gibi, bu kurumlar aşırı bir eleştiri yükü altında oldukları için güvenlik unsurunun fazla arzına yol açmaktadırlar. Bu kurum güvenli olmayan ilaçların sınırlandırılmasını aşırı bir şekilde yaparken (1. tür hata), güvenli olan bazı ilaçların da piyasaya girmesini engellemektedir (2. tür hata).

Regülasyon alternatifi üzerinde düşünürken piyasanın sağladığı alternatifleri de unutmamak gerekmektedir. Regüle edilmeyen endüstrilerde bu işleri yapan girişimler sürekli olarak ortaya çıkmaktadırlar. Bu şirketler enformasyon problemlerine piyasa içerisinde çözüm üretmektedirler. Bunların devlet müdahalesine olan üstünlükleri herhangi bir arz fazlası yaratmayacak olmaları ve rekabetin keşif sürecini engellemeyecek olmalarıdır.

Regülasyonlarla ilgili önemli bir problem de dinamik olarak istikrarsız olmasıdır. Yukarıda bahsedilen nedenlere ilâve olarak, piyasa, politika ve siyaset alanlarındaki girişimcilerin kendilerine fırsat yaratma ve varolan fırsatları koruma çabaları sistemin kararlı bir dengeye sahip olmasına engel olmaktadır. Meselâ, politik girişimcilerin mülkiyet haklarına yapay sınırlamalar getirerek birtakım rantlar yaratma yoluna gittiklerini düşünelim. Bu rant-fırsatları piyasadaki girişimcilerin ve bu regülasyonları uygulayacak bürokratların saiklerini etkileyecek ve onların da bu sistem değişikliği içinde yeni rantlar yaratmalarına neden olacaktır. Bu dengeden uzaklaşma, piyasayı bir süreç olarak gördüğümüzde dengesizliğin istikrarlı olduğu bir durumu ifade edecektir.¹²

6. Sonuç

Avusturya iktisat düşüncesinin tarihine bakıldığında piyasaların kaçınılmazlığı ve rekabet-devlet ilişkileri regülasyon konusunun ikincil plânda kalmasına yol açmıştır. Daha ziyade sosyalizm, piyasaların kurumsal yapısı ve girişimcilik üzerinde duran Mises, Hayek, Kirzner ve takipçileri, regülasyon teorisi üzerinde yakın zamanlara kadar çok fazla durmamışlardır.

Regülasyonun olmadığı piyasaların nasıl işleyeceğine yönelik teorik ve ampirik çalışmalar yeni yeni yapılmaya başlanmıştır. Özellikle stratejik olarak kabul edilen elektrik ve bankacılık konularında tam serbest rekabetin uygulanabilirliği, üzerinde durulması gereken konulardır.

Avusturya okulunun regülasyon anlayışı, Türkiye'de regülasyon reformunun muhtemel bazı sorunlarının, bu sorunlar ortaya çıkmadan görülmesine de yardımcı olacaktır. Örneğin, regüle edilen piyasalarda, regülatörün davranışı sonucunda ortaya çıkacak girişimsel fırsatların sonuçlarının neler olabileceğini regülatörlerin dikkate

¹² Girişimsel çıkarların çatışmasının ilginç bir örneği ABD'deki eyaletlerarası taşımacılık sektörüdür. Bu sektörde hem taşıyıcılar, hem regülatörler ve hem de ikame sektörler (mesela, demiryolu) düzenlemelerde belirleyici olmuşlardır. Taşımacılık sektörünün ayrıntılı bir tartışması için Benson'a (basılıyor) ve havayolları örneği için Weingast'a (1981) bakılabilir.

alması bir zorunluluktur. Statik modellerden hareketle, bireylerin, tüketici veya üretici, davranışlarını değiştirmeyecekleri veya önceden tahmin edilebilir şekilde değiştireceği varsayımları, düzenleyici otoritelerin girişimciler için yeni kâr fırsatları yaratmalarına yol açmaktadır.

İktisat bilimi belirli piyasalarda *olması istenen* durumların ne olduğuna dair bir bilgiyi bizlere sağlayamaz. Bu nedenle, rekabetin ve piyasaların kurumsal yapılarının ne olacağına ilişkin sorular daha öncelikli hale gelmelidir. Piyasa süreci teorisi mülkiyet haklarının ve piyasalarda var olan bilginin doğasının ve şeklinin ne olduğuna dair soruları öncelikli olarak irdellemektedir. Diğer bir deyişle, alternatif kurumsal yapıların ne sonuçlar doğuracağı karşılaştırılmalı olarak incelenmelidir. Buchanan'ın (1989: 428) ifadesiyle, “ideal standartlarla karşılaştırıldığında hem piyasa hem de siyaset başarısız olmaktadır. Bu basit noktanın görülmesi bilimsel gelişmenin bir işaretidir. Bu anlayış ilgiyi karşılaştırmalı kurumsal analize ve piyasa veya politik davranışın gerçekleştiği kısıtlar setine yönlendirmektedir.”

Referanslar

- ARROW, K.(1963). Uncertainty and Welfare Economics of Medical Care. *American Economic Review*, c. 53, 941-973.ss.
- BAUMOL, W. (1990). Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Descriptive. *Journal of Political Economy*, c. 85, 893-921.ss.
- BENSON, B. (basılıyor). Regulation, More Regulation, Partial Deregulation, and Reregulation: The Disequilibrating Nature of a Rent-Seeking Society. *Review of Austrian Economics*.
- BUCHANAN, J. M. (1969). *Cost and Choice*, Chicago: Markham.
- . (1989). *Explorations into Constitutional Political Economics*, College Station, Texas: Texas A&M University Press.
- BUCHANAN, J. M. ve G. TULLOCK (1962). *The Calculus of Consent*, Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Press.
- BOETTKE, P. (1994). *Elgar Companion to Austrian Economics*, New York: Elgar.
- COASE, R. (1960), “The Problem of Social Cost”, *Journal of Law and Economics*, c. 3, 1-40.ss.
- DEMSETZ, H. (1969). Information and Efficiency: Another Viewpoint. *Journal of Law and Economics*, c. 12, 1-22.ss.
- FAULHABER, G. R. (1975). Cross-Subsidization: Pricing in Public Enterprises. *American Economic Review*, c. 65, 966-77.ss.
- HAYEK, F. A. (1948). *Individualism and Economic Order*, Chicago: University of Chicago Press.
- . (1978). Competition as a Discovery Procedure. idem, *New Studies in Philosophy, Politics and Economics*, Chicago: University of Chicago Press.
- HERTOG, J. den (2000). General Theories of Regulation. *Encyclopedia of Law and Economics*, 223-70.ss.
- IKEDA, S. (1990). Market-Process Theory and ‘Dynamic’ Theories of the Market. *Southern Economic Journal*, c. 57, 75-92.ss.
- JOSKOW, P. L. ve N. L. ROSE (1989). The Effects of Economic Regulation. R. Schmalensee ve R. D. Willig (der.), *Handbook of Industrial Organization*, c. 2 içinde, London: Elsevier, 1449-506.ss.
- KIRZNER, I. M. (1973). *Competition and Entrepreneurship*, Chicago: Chicago University Press.

- . (1985). *The Perils of Regulation: A Market-Process Approach*. idem, *Discovery and the Capitalist Process*, Chicago: Chicago University Press.
- LAVOIE, D., (1985). *Rivalry and Central Planning*, Cambridge University Press.
- O'DRISCOLL, G. P. ve M. J. RIZZO (1996). *The Economics of Time and Ignorance*, London: Routledge.
- PELTZMAN, S. (1975). The Effects of Automobile Safety Regulations. *Journal of Political Economy*, c. 83, 677-725.ss.
- . (1976). Toward a More General Theory of Regulation. *Journal of Law and Economics*, c. 19, 211-40.ss.
- . (1989). The Economic Theory of Regulation after a Decade of Deregulation. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1-41.ss.
- POSNER, R. A. (1974). Theories of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*, c. 5, 335-58.ss.
- . (1975). The Social Costs of Monopoly and Regulation. *Journal of Political Economy*, c. 83, 807-27.ss.
- PRIEST, G. L. (1993). The Origins of Utility Regulation and the 'Theories of Regulation' Debate. *Journal of Law and Economics*, c. 36, 289-323.ss.
- SHUGHART, W. F. (1995). Public Choice Theory and Antitrust Policy. F. McChesney and W. F. Shughart (der.), *The Causes and Consequences of Antitrust* içinde, Chicago: University of Chicago, 7-24.ss.
- STIGLER, G. J. (1971). The Theory of Economic Regulation. *Bell Journal of Economics and Management Science*, c. 2, 3-21.ss.
- TOLLISON, R. D. (1982), Rent Seeking: A Survey, *Kyklos*, c.35, 575-602.ss.
- TULLOCK, G. (1967). The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies, and Theft, *Western Economic Journal*, c. 5, 224-32.ss.
- . (1980). Rent-Seeking as a Negative Sum Game. J. Buchanan, R. Tollison ve G. Tullock (der.), *Toward a Theory of the Rent-Seeking Society* içinde, College Station: Texas A&M University Press.
- VAUGHN, K. I. (1994). *Austrian Economics in America: The Migration of a Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- WEINGAST, B. (1981). Regulation, Reregulation, and Deregulation: The Political Foundations of Agency Clientele Relationships. *Journal of Law and Contemporary Problems*, c. 44, 147-77.ss.